

Um Aleksander Púshkín (1799–1837) og „Stöðvarstjóran“ (1830)

Aleksander Púshkín nýtur þess heiðurs að vera nefndur þjóðskáld Rússa. Hans er fyrst og fremst minnst sem ljóðskálds í heimalandi sínu en á síðari hluta höfundarferilsins jókst áhugi hans á prósaskrifum og sendi hann frá sér nokkrar smásögur og sögulegar skáldsögur. Ofmælt er að segja að Púshkín sé upphafsmaður rússneskra bókmennta en þó er framlag hans til þeirra af slíkri stærðargráðu að hann má án efa telja föður nútímabókmennta í heimalandi sínu og verk hans, bæði í bundnu og óbundnu máli, höfðu óafmáanleg áhrif á þróun rússneskra bókmennta. Púshkín réðst djarfur til verka á þeim ökrum sem á vegi hans urðu, plægðum jafnt sem óplægðum. Hann vann á sjálfstæðan hátt úr þjóðsagna- og ævintýraarfi Rússlands, sögulegum efnum og erlendum fyrirmyndum. Raunsæi og rómantík, ástir og afbrýði, sálfræði og eðli manneskjunnar, svik og dauði, handanlífið og bókmenntirnar sjálfar – allt á þetta sinn sess í verkum þessa merka höfundar. Að auki veltir hann fyrir sér málefnum líðandi stundar, stöðu ólíkra stétta og hlutverki skáldsins gagnvart listinni, þjóðinni og keisaranum, svo eitthvað sé nefnt.

Skáldverk Púshkíns hafa fram til þessa dags verið óþrjótandi innblástur nýrra verka, hvort heldur sem er á sviði tónlistar, leikritunar, mynd- og kvikmyndalistar eða bókmennta. Rússnesk 19. aldar tónskáld sem byggðu á verkum Púshkíns hafa borið hróður hans um veröld víða og má þar nefna óperurnar *Jevgení Onegín* (1879) og *Spaðadrottninguna* (1890) eftir Pjotr Tsjakovskí, og *Borís Godúnov* (1874) eftir Modest Músorgskí, auk fjölda sönglaga og rómansa.

Eftir því sem Púshkín náði meiri þroska sem ljóðskáld varð prósin, þróun hans og möguleikar, honum æ hugleiknari. Af sögum hans er „Spaðadrottningin“¹ (1833) líklega þekktust en sögurnar fimm í smásagnasafninu *Sögur Belkíns* hafa einnig notið mikilla vinsælda. „Stöðvarstjórinn“ (rússn. „Станционный смотритель“), sem nú birtist í fyrsta sinn á íslensku, er ein þessara sagna sem skáldið skrifaði haustið 1830 í Boldino og gaf út sama ár.²

Sagan gerist fyrir tíma lestarferða og því ferðast menn á hestvögnum. Net póststöðva var um landið og þar réðu ríkjum embættismenn af stétt stöðvarstjóra. Hlutverk þeirra var m.a. að taka við þreyttum ferðalöngum og setja hesta þeirra á hús og fóður í skiptum fyrir óþreytta hesta. Staða og embætti þeirra sem á ferð voru sagði til um hve marga hesta þeir áttu að fá á hverri stöð. Allt var þetta skráð í sérstaka ferðapappíra og ferðabók sem hver og einn hafði meðferðis. Líkt og fram kemur í sögunni gat gengið á ýmsu, veðrið var oft vont og vegirnir enn verri, þjónustan misgóð og ekki alltaf öruggt að ferðalangar gætu gengið að óþreyttum hestum. Stöðvarstjórnir máttu oft þola skammir og ruddaskap um leið og þeir reyndu að halda í þau völd sem þeir þó höfðu.

Stöðvarstjórnir sátu í 14. og neðsta þrepi svokallaðs Virðingarstiga, sem var embættismannakerfi sem Pétur I. kom á fót árið 1720. Þetta kerfi, með tilheyrandi titlatogi, ósanngirni, smjaðri, mikilmennskutilburðum og undirlægjuhætti, átti eftir að verða frjór jarðvegur fyrir rithöfunda í Rússlandi. Um leið og Púshkín snýr hér með óvæntum hætti út úr þemanu um fátæku stúlkuna, sem dregin er á talar af háttsettu glæsímenni og skilin eftir svikin og niðurlægð, leiðir hann fram nýja hetju í líki Samsons Vírín – afurð Virðingarstigans – sem átti eftir að geta af sér heimsþekкта eftirmenn. Þar má helsta nefna Akakí Akakíjevíts, aðalpersónu Níkolajs Gogol í „Kápunni“ (1841), og Makar Devúshkín, söguhetju Dostojevskís í skáldsögunni *Fátækt fólk* (1846). Allar þessar

1 „Spaðadrottningin“ hefur oftar en einu sinni verið prentuð á íslensku. Úr frummálinu var sagan ekki þýdd fyrr en 2017 og birtist þá ásamt fleiri þýðingum Áslaugar Agnarsdóttur úr rússnesku í bókinni *Sögur frá Rússlandi*, sem Uglya gaf út árið 2017.

2 Um þýðingasögu sagnanna í safninu *Sögur Belkíns*, og um safnið sjálft, má lesa í: Rebekka Þráinsdóttir: „Um Alexander Púshkín og Sögur Belkíns“, *Milli mála* 6/2014, bls. 135–140. Í sama hefti birtust í fyrsta sinn þýðingar á tveimur sagnanna úr frummálinu; „Skotið“ og „Líkkistusmiðurinn“.

persónur tilheyra þeirri manngerð rússneskra bókmennta sem kölluð hefur verið „litli maðurinn“. Litli maðurinn gegnir lágu embætti, gjarnan í neðstu þrepum Virðingarstigans. Hann sinnir starfi sínu af alúð og leitast við að skapa sér sæmilegt líf þrátt fyrir lítil efni. Hann er á undarlegan hátt ógæfusamur, vanmáttugur og lítill í sér og þegar í harðbakkann slær er þessari manngerð flest mótdrægt: ruddaskapur annarra, niðurlægingin og kerfið allt, og enginn og ekkert kemur honum til hjálpar. Þegar hann reynir að andmæla er það dæmt til að mistakast; litla manninn skortir sjálfstraust, vald og bakland til að fá sínu framgengt. Hann hopar, missir fótanna og hverfur af sjónarsviðinu, en öðlast um leið eilíft líf í hugum lesenda og þar með bókmenntanna.